

COMPETITIVITATEA NAȚIONALĂ DUPĂ 5 ANI DE IMPLEMENTARE A POLITICII ÎN DOMENIU ȘI ROLUL CERCETĂRII ÎN DEZVOLTAREA ACESTEIA

*Alexandru STRATAN, mem.cor. al AȘM, dr.hab., profesor,
INCE, Republica Moldova*

Acum 5 ani, autoritățile au adoptat Foia de parcurs privind ameliorarea competitivității Republicii Moldova. Lucrarea de față scoate în evidență progresele, dar și problemele întâmpinate în acest sens. Implementarea politicii țării în domeniul sporirii competitivității naționale are o importanță crucială pentru modificarea paradigmei de dezvoltare a țării și pentru valorificarea oportunităților oferite de către Zona de Liber Schimb Aprofundată și Cuprinzătoare (ZLSAC) cu Uniunea Europeană. Anual, de către echipa de cercetare din cadrul Institutului Național de Cercetări Economice, este evaluat gradul de implementare a Matricei de politici a Foi de parcurs pentru ameliorarea competitivității Republicii Moldova, nemijlocit modul în care se dezvoltă economia țării și progresele sale de a deveni o economie mai competitivă pe plan internațional, inclusiv în spațiul Uniunii Europene ca piață cu exigențe foarte înalte.

Cuvinte-cheie: competitivitate, creștere economică, comerț extern, investiții.

Five years ago national authorities adopted the Roadmap for improving the competitiveness of the Republic of Moldova. This paper highlights the progress, but also the problems encountered in this regard. The implementation of the country's national competitiveness enhancement policy is of crucial importance for changing the country's development paradigm and for taking advantage of the opportunities offered by the DCFTA with the European Union. Annually, the research team within this project evaluates the degree of implementation of the Policy Matrix of the Roadmap for improving the competitiveness of the Republic of Moldova, as well the way the country's economy develops and its progress towards becoming a more competitive economy internationally, including in the framework of the European Union as a highly demanding market.

Key words: competitiveness, economic growth, foreign trade, investments.

JEL Classification: D41, D49, P45, O40.

Introducere. În vederea ogîndirii progresului, dar și a problemelor sau obstacolelor care îngreunează avansul competitivității naționale, au fost realizate următoarele sarcini prioritare: analiza rapoartelor internaționale ce reflectă calitatea mediului de afaceri și nivelul competitivității Republicii Moldova comparativ cu alte state în regiune; analiza raportului de monitorizare a implementării Matricei de politici a Foi de parcurs pentru ameliorarea competitivității Republicii Moldova pus la dispoziție de Ministerul Economiei și Infrastructurii; formularea concluziilor privind principalele constrângeri ce limitează creșterea economică ce relevă din analiza Raportului de monitorizare a implementării Matricei de politici a Foi de parcurs și a clasamentelor internaționale.

Concomitent, au fost inițiate cercetările și pe următoarele direcții: completarea bazei de date cu cele mai recente date statistice privind indicatorii ce reflectă situația macroeconomică, comerțul exterior, investițiile, situația socio-demografică, prețurile, costurile, productivitatea și altele în Republica Moldova și în țările de referință din regiune; analiza multilaterală a performanței socio-economice a țării în ultimii ani 2014-2017 în care a avut loc implementarea Matricei de politici a Foi de parcurs pentru ameliorarea competitivității Republicii Moldova.

Material și metodă. Au fost diferențiate două categorii mari de indicatori necesari a fi cuantificați în procesul de evaluare a competitivității economiei Republicii Moldova: *indicatori finali* – conform abordărilor teoretice și empirice general acceptate, indicatorii primari ai competitivității sunt asigurarea unei creșteri susținute și creșterea bunăstării populației; *indicatori intermediari* – reprezentați de indicatori de măsură a productivității, prețurilor și costurilor. Deși aceștia nu pot fi considerați independent indicatori finali ai competitivității, totodată sunt condiții esențiale care într-un sistem cu un set de alți factori determinanți și politici macroeconomice ale statului contribuie la creșterea competitivității.

Conținut de bază. În pofida eforturilor și politicii promovate în domeniul competitivității, progresele rămân a fi foarte modeste [1]. Cercetările efectuate, conform celor mai recente date anuale disponibile, scot în evidență o serie de curențe în dezvoltarea țării și procesul lent de creștere a competitivității.

Economia națională este vulnerabilă la șocurile interne și externe, iar evoluțiile din ultimii ani indică o temperare semnificativă a ritmurilor sale de creștere. Începând cu 2011 și până la criza din 2015, cu excepția declinului din 2012, economia a avansat cu ritmuri mai mari sau egale cu 5%. După declinul din 2015, creșterea PIB-ului nu a mai atins nivelul de 5%: în 2018 aceasta înregistrând cel mai temperat ritm de creștere pentru perioada dată. În mediu, în perioada 2014-2018 PIB a sporit cu circa 3,6% anual, ceea ce reflectă o modificare a PIB foarte lentă pentru nivelul de dezvoltare al țării și potențialul său.

Prin urmare, PIB per capita – unul dintre indicatorii relevanți ai competitivității naționale – a constituit în 2018 circa 4 mii USD. Comparativ cu un an în urmă, perioadă în care a fost ajustat numărul mediu al populației cu circa 800 mii persoane, indicatorul s-a îmbunătățit, depășind cu mult Ucraina, totodată este cu mult sub media UE și a altor state din regiunea Europei centrale și de est.

Structura economiei pe activități economice se păstrează și este nefavorabilă pentru dezvoltarea durabilă a țării.

Țara are un sector de producere relativ mic. Industria reprezintă aproximativ 15% din PIB, inclusiv 11% industria prelucrătoare sau aproximativ 13,5% din VAB. Indicatorul este comparabil cu cel din alte state europene, cum ar fi Letonia și Georgia, totodată mai mic față de media UE, inclusiv România, Bulgaria, dar și alte state din afara UE, cum ar fi: Ucraina, Bosnia și Herțegovina.

Pe de altă parte, Moldova este a doua țară europeană după Albania, precedată de Ucraina care deține cea mai mare pondere în PIB a VAB create în sectorul agricol. Conform datelor preliminare, agricultura contribuia cu circa 12% la formarea VAB, corespunzător circa 10,2% din PIB. Situația din acest sector are un grad mare de influență asupra oscilațiilor PIB, nivelul redus al productivității și nivelul de sărăcie al populației.

Sectorul agricol supradimensionat cu problemele care se confruntă și efectele sale negative socio-economice determină cererea joasă pentru diverse servicii, corespunzător și calitatea acestora.

Structura economiei este oglindită foarte bine în structura exporturilor moldovenești. Produsele primare (circa 31%) reprezintă o cotă semnificativă din exporturile moldovenești. Acestea sunt formate, preponderent, din exporturile de semințe oleaginoase, fructe, porumb, grâu care, împreună, alcătuiau în 2018 aproximativ 24% din valoarea exportului total. Intensitatea tehnologică a exporturilor oglindește structura sectorului de bunuri al economiei naționale, totodată supraevaluează importanța bunurilor cu intensitate tehnologică înaltă, medie sau redusă în actuala structură a producției naționale. Acestea cuprind, în marte parte, industriile de confecții, de producere a mobilei (tehnologie joasă), de cabluri (tehnologie medie), produsele farmaceutice (tehnologie înaltă). Ținând cont de importanța fenomenului reexportului pentru Republica Moldova fie clasic, fie după procesare, o parte din aceste bunuri sunt reexportate în aceeași stare în care au fost importate, sau au suportat anumite operațiuni de procesare, dar, care implică o valoare adăugată joasă (ambalare, asamblare, coasere etc.) și nu includ alte etape importante în ciclul de producere cu intensitate înaltă în capital uman și inovații). Totodată, trebuie să constatăm că ponderea exporturilor autohtone în valoarea totală a produselor manufacturate, în dinamică, se majorează.

În profil teritorial, Republica Moldova este alături de Ucraina, țara cu cea mai mare cotă a bunurilor primare în valoarea totală a exporturilor, pe de o parte, iar pe de altă parte, cu o cotă foarte mică a bunurilor intensive în resurse în export, ceea ce scoate în lumină capacitățile reduse ale țării de a procesa produsele primare create generate în economie. Mai mult ca atât, comparativ cu anul 2013, această tendință s-a accentuat în Moldova, sporind cota produselor primare din contul reducerii a celor intensive în resurse. Spre exemplu, exportăm mai puțin ulei de floarea soarelui, sucuri și alte produse din fructe și legume procesate și exportăm mai multe semințe de floarea soarelui și fructe în formă proaspătă. În Georgia tendința a fost inversă, s-a redus cota produselor primare în PIB în timp ce a sporit cea a produselor intensive în resurse.

Topul produselor exportate de către Moldova cu cel mai înalt ACR este format, preponderent, din: semințe oleaginoase; cereale (cu precădere grâu și măslin, porumb, orz); fructe (cu precădere nuci, mere, struguri, fructe uscate, caise, piersici, cireșe etc.); băuturi (cu precădere vin, alcool etilic, spirit și lichior etc.); îmbrăcăminte și accesorii; materiale pentru împletit și alte produse de origine vegetală, nedenumite și necuprinse în altă parte; covoare; mobilă (cu precădere scaune), sticlă, produse din fructe și legume, alte articole textile confecționate; seturi; îmbrăcăminte și articole textile purtate sau uzate; zdrențe.

În 2013-2018, pentru unele categorii de produse, Moldova a dezvoltat un avantaj comparativ (au înregistrat valori subunitare în 2013 și valori mai mari decât 1 în 2018): mașini și echipamente electrice; materiale pentru împletit și alte produse de origine vegetală, nedenumite și necuprinse în altă parte; lapte și produse lactate; ouă de păsări; miere naturală; produse comestibile de origine animală; reziduuri și deșeuri

ale industriei alimentare; filamente sintetice; blănuri naturale și blănuri artificiale, articole din acestea; jucării, jocuri, articole pentru divertisment sau pentru sport; părți și accesorii ale acestora. Totodată, pentru toate aceste produse, cu excepția echipamentelor electrice, ponderea în valoarea totală a exporturilor este mai mică de 1%.

În contextul dat, deficitul contului curent se înrăutățește considerabil în 2018. În 2010-2012 deficitul contului curent raportat la PIB a avut valori de peste 6,9%, după care în 2013-2017 evoluțiile s-au încadrat într-un coridor de 5-6%, fiind atinsă o valoare minimă de 3,5% în 2016. În 2018, însă, contul curent s-a deteriorat semnificativ, majorându-se de la -562 mil. USD în 2017 la -1,2 mld. USD, ceea ce reprezintă circa 10,5% din PIB – valoarea maximă din ultimii 10 ani. Tendința s-a resimțit din anul precedent, iar evoluția a fost determinată de înrăutățirea balanței comerciale cu bunuri (-3,3 mld), pe fondul soldului relativ mic și a creșterii moderate a celorlalte componente ale Contului Curent – servicii, venituri primare și secundare.

Deficitul comercial al balanței cu bunuri este o „afecțiune cronică” a economiei moldovenești, iar acutizarea sa în 2018 s-a produs preponderent ca urmare a ritmurilor accelerate de creștere a importurilor de bunuri comparativ cu exporturile. Ori vorbind despre producția autohtonă, dinamica exporturilor acestora a fost și mai mică. Deficitul comercial este influențat mai cu seamă de înclinarea populației spre consum pe fondul unei competitivități reduse a producției autohtone.

Formarea deficitului contului curent ar fi cu greu asociat unor decizii sau comerțului intertemporal¹, care ar contribui la dezvoltarea capacităților de producție. De altfel, deși puțin în creștere comparativ cu un an în urmă, în 2018 ponderea bunurilor capitale în valoarea totală a importurilor constituia circa 13% comparativ cu a câte circa 40% bunurile intermediare și de consum. Prin urmare, ponderea bunurilor capitale în valoarea totală a importurilor este mai mică față de alte state, cum ar fi: Georgia, România, Ucraina, Letonia, Lituania.

Problema diversificării exporturilor este una esențială pentru Moldova, ca de altfel și pentru alte țări în dezvoltare. În experiența internațională, există o corelație pozitivă dintre diversificarea exporturilor și creșterea economică. Cu precădere țările exportatoare de produse primare, printre care se numără și Republica Moldova sunt mai mult afectate de înrăutățirea termenilor de schimb și prezintă o volatilitate înaltă schimbărilor prețurilor pe piețele externe. În condițiile economiilor deschise, sectoarele cu grad înalt de specializare expun țările șocurilor externe. Diversificarea, pe de altă parte, poate contribui la reducerea volatilității macroeconomice a țărilor², dar și la o distribuire a investițiilor în activități noi și creșterea nivelului de cunoștințe aplicat de producători [2].

Conform estimărilor efectuate, în 2018 exportul Moldovei a devenit mai concentrat pe categorii de produse, indicând un grad relativ înalt de concentrare (HHI-0,025). S-a redus numărul produselor exportate conform nomenclatorului SA 1992, dezagregat la nivel de 6 cifre de la 2209 pr. în 2017 la 2153 pr. Estimativ, în 2017 exportam circa 47% din pozițiile exportate la nivel mondial, în 2018 – 46%. Comparativ cu anul 2014 se atestă o tendință de creștere a numărului de produse exportate, concomitent, însă, se atestă o tendință clară de concentrare a exporturilor. Ori, după cum a fost menționat anterior, structura exporturilor moldovenești este dominată de câteva produse cu o cotă impunătoare (semințele de floarea soarelui, cablurile, cereale, cum ar fi: grâu și porumb, vinul, uleiul de floarea soarelui etc.).

Deși Moldova a înregistrat în ultimii 8 ani un spor al productivității muncii relativ înalt comparativ cu alte state din Europa – Letonia, Lituania, România, Ucraina, Serbia, Georgia, ea continuă să ocupe o poziție inferioară după nivelul productivității. La fel, cea mai înaltă creștere se atestă în sectorul de producere și servicii, în timp ce în agricultură indicatorul a variat în jurul unei medii. Productivitatea muncii în industrie, plus construcțiile (vab per angajat în prețuri constante ale anului 2010) constituia în Moldova în 2018 aproximativ 10,3 mii USD. În UE indicatorul era de circa 81,3 mii USD, inclusiv România aproximativ 27 mii, Letonia – 31 mii, Lituania – 40 mii. În Georgia, VAB per angajat este de aproximativ 14,8 mii, în timp ce în Ucraina de circa 6 mii.

Datele Registrului de Stat al persoanelor juridice și întreprinzătorilor individuali, care ține evidența tuturor întreprinderilor, atât a celor înregistrate, cât și a celor radiate, în ultimii ani (anii 2017-2018) demonstrează o valoare negativă (semnul ”minus”). Mai mult, în ultimii 2 ani această tendință negativă a

¹ Importul ce generează la un moment dat deficit comercial în vederea creșterii exporturilor viitoare care vor genera surplus comercial.

² <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/WP/2019/WPIEA2019105.ashx>

progresat: în anul 2017 reducerea numărului de întreprinderi a constituit -2134 unități, iar în anul 2018 – -3144 unități. Există mai mulți factori, care explică această tendință (în special, simplificarea procedurii de lichidare a întreprinderilor; o abordare mai constructivă a potențialilor antreprenori față de inițierea afacerilor proprii), cu toate acestea, datele înregistrate fixează și existența problemelor, cu care se confruntă antreprenorii autohtoni (figura 1).

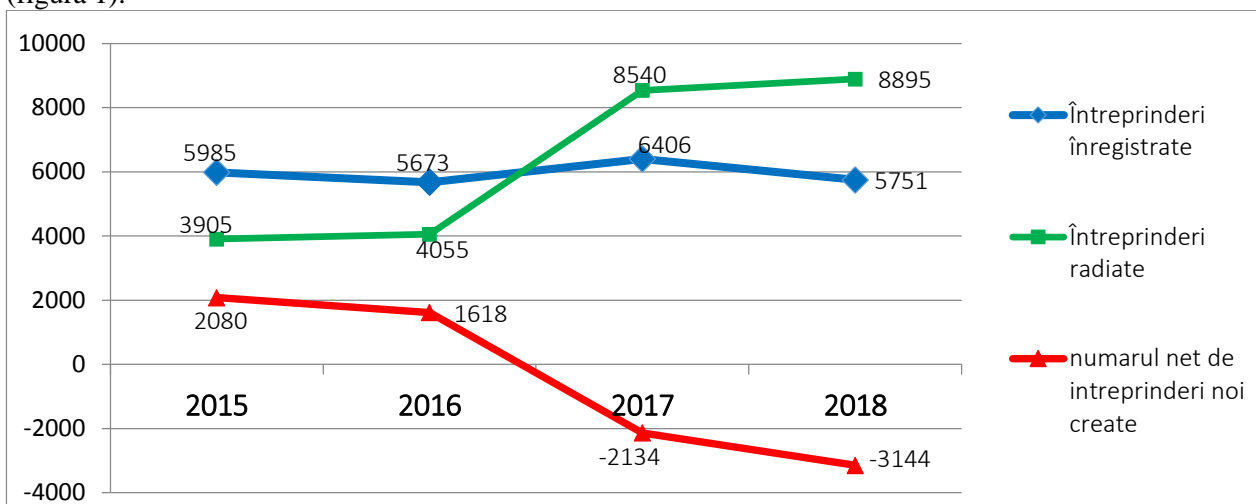

Figura 1. Numărul întreprinderilor înregistrate și radiate din Registrul de Stat al persoanelor juridice și întreprinzătorilor individuali în anii 2015-2018

Sursa: Elaborată de autor în baza datelor Camerei Înregistrării de Stat.

E de menționat, că în anul 2017, pentru prima dată [3], în ultimii aproximativ 20 ani, numărul întreprinderilor radiate l-a depășit pe cel al întreprinderilor înregistrate. În anul 2018, la fel ca și în anul 2017, această tendință negativă continuă¹.

Vorbind despre cele mai mari constrângeri pentru creșterea competitivității, aici ar trebui să ne referim la instituții, capital sau investițiile în active imobilizate și capitalul uman care au evoluții nefavorabile.

Creșterea investițiilor în Moldova, în ultimii doi ani, s-a produs, preponderent din contul surselor publice de finanțare, în timp ce investițiile private au avut o evoluție foarte modestă.

În 2018, activitatea investițională a reanimat în Moldova, dinamica acestora intensificându-se. Investițiile în active imobilizate au constituit circa 27,5 mild. MDL, în creștere cu 12,9% față de anul 2017. În 2019, T1 investițiile s-au majorat cu un sfert, fiind înregistrate creșteri impunătoare din toate sursele. În pofida acestui fapt, estimările efectuate în baza datelor disponibile privind investițiile capitale (în active materiale pentru perioada 2000-2016 și în active imobilizate 2017-2018, seria fiind întreruptă de schimbarea metodologiei de calcul, ultima incluzând investițiile în imobilizările necorporale), indică o recuperare foarte lentă a activității investiționale după criza din 2009. Astfel, în 2018, volumul investițiilor capitale în Moldova constituiau circa 90% din volumul acestora în 2008, în timp ce în perioada 2000-2008 acestea au înregistrat o creștere de aproximativ 2,7 ori. Inclusiv, comparativ cu 2014, investițiile în active imobilizate nu constituiau decât circa 90% în 2018.

În anul 2018 a fost promovat de un set de stimulente fiscale pentru mediul de afaceri, care au impulsionat activitatea investițională. Investițiile din mijloacele proprii au sporit cu 5,7% față de anul 2017, după o scădere de 1,8% în 2017; în primele trei luni ale anului curent creșterea a fost de 15%. Totodată, mai semnificativă a fost dinamica investițiilor realizate din bugetul de stat, o majorare aproape dublă. Acest fapt a determinat sporirea cotei investițiilor date în valoarea totală a investițiilor în 2018 de la 6,2% la 10,5%.

Aspectul dat și riscurile legate de sustenabilitatea și eficiența investițiile publice au fost abordate în raportul precedent (Raportul de evaluare a competitivității și impactului implementării matricei de politici pentru ameliorarea competitivității RM în 2017). Relaxarea politicii fiscale sporește riscurile aferente sustenabilității colectării veniturilor bugetare și redistribuirii acestora în economie.

ISD-urile nete atrase în economia națională au sporit ușor în 2017-2018. Valoarea acestora a constituit circa 164 mil. USD în 2017 și aproximativ 228 mil. USD în 2018 – o creștere cu 80% și, respectiv, 39% f.a.p. Dinamica este una impunătoare, totodată valoarea acestora este foarte mică atât în dinamică cât și în

¹ INCE. Tendințe în economia Moldovei, nr.32 (trim.IV), Chișinău, 2018. P.64

profil regional. Astfel, în 2016-2018, ISD atrase anual în economia națională au înregistrat cele mai mici valori începând cu anul 2009, când acestea au constituit circa 270 mil. USD. Semnificativ mai mici, în această perioadă au fost intrările de investiții străine directe, dar și aflulul de investiții a fost în scădere.

Concluzii. În comparație regională creșterea economică din Republica Moldova indică mai multe carențe. Dinamica economică este foarte volatilă, iar pe fundalul unei volatilități sporite se poate detecta o temperare a ritmurilor de creștere economică. Decalajele majore dintre Moldova și țările de referință din cadrul UE, nemijlocit media țărilor UE se menține în ceea ce privește PIB per capita, deși modificarea metodologiei de calculare PIB pentru Republica Moldova a îmbunătățit valorile PIB în Moldova. Ponderea înaltă a agriculturii în rândul populației ocupate în economie este un determinant important al volatilității economiei, al productivității joase a țării comparativ cu alte state și al bunăstării reduse a populației, decalajul între populația din mediul rural și cel urban fiind în creștere. Schimbările structurale în economie întârzie să se producă, iar factorii cruciali atragerii investițiilor și dezvoltării afacerilor par să devină și mai critici.

Veniturile joase ale populației și inegalitatea în distribuția veniturilor sau a bunurilor au consecințe serioase asupra acumulării de capital uman competitiv, una dintre constrângerile majore ale mediului de afaceri autohton, dar și pentru potențiali investitori cu proiecte pe termen lung în Republica Moldova. Pe de altă parte, veniturile reduse și distribuția inegală a acestora predispune economia la crize, complică procesul de revenire și împiedică atingerea potențialului maxim. Bunăstarea populației influențează calitatea potențialului uman, de aceea orice obiectiv ce vizează dezvoltarea capitalului uman, inclusiv în vederea creșterii competitivității naționale, trebuie să aibă drept punct de pornire ameliorarea calității și a bunăstării vieții populației, asigurarea unei creșteri sustenabile a țării.

În contextul dat, ar fi de menționat o serie de alte provocări ce țin de performanța redusă a investițiilor: eficiența investițiilor publice, corupția, ineficiența justiției, eficiența cadrului legal privind contestarea reglementărilor, eficiența cadrului legal în vederea soluționării disputelor etc. Aici se adaugă și alte constrângeri critice. Totodată, eficiența justiției și incidența înaltă a corupției periclitează performanța reformelor promovate în celelalte sectoare. Conform celor mai recente date privind Indicele de Incertitudine Mondială [4], în 2019 T1, Moldova se plasa în top 10 țări cu cel mai incert mediu economic¹. Economia, cu structura sa actuală, oferă oportunități reduse de angajare: salarii medii și condiții de muncă joase. Totodată, companiile dispuse să achite salarii mari enunță drept o constrângere majoră identificarea forței de muncă cu o calificare corespunzătoare. Deci, există o neconcordanță între cererea și oferta de muncă. La fel, conform datelor Băncii Mondiale, anul 2017 fiind cel mai recent forța de muncă cu educație superioară² reprezintă circa 58,4% în populația cu vârstă aptă de muncă cu studii superioare. Este o valoare mică comparativ cu media pentru Europa Centrală și țările baltice, dar și cu media UE.

Aceste și multe alte constrângeri limitează dezvoltarea mediului de afaceri și competitivitatea acestora, iar cu cât mai mici sunt companiile cu atât mai vulnerabile devin.

Referințe

1. The Global Competitiveness Report 2017–2018: Full Data Edition, World Economic Forum (<http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>)
2. Rahul Giri, Saad Noor Quayyum, Rujun Joy Yin. Understanding Export Diversification: Key Drivers and Policy Implications. IMF Working Papers, WP/19/105, May 2019.
3. Tendințe în Economia Moldovei, Nr.32 (trim.IV), INCE, Chișinău, 2018, p.64.
4. Economic Policy Uncertainty. Disponibil pe http://www.policyuncertainty.com/wui_quarterly.html

¹ Economic Policy Uncertainty disponibil la http://www.policyuncertainty.com/wui_quarterly.html

² Populația în vârstă aptă de muncă cu un nivel avansat de educație care se află în forța de muncă cuprinde persoanele ce au educație terțiară de scurtă durată și dețin o diplomă de licență sau un nivel de educație echivalent, o diplomă de masterat sau un nivel de educație echivalent sau o diplomă de doctorat sau un nivel echivalent de educație conform Clasificării Internaționale Standard a Educației 2011. Nivelurile 5-8 din ISCED – Învățământ superior.